

Alla Luchyk

FIXED PHRASES LEXICOGRAPHIC DESCRIPTION: PROBLEMS AND PERSPECTIVES

The article deals with the methods and principles of differently presented units representation in monolingual dictionaries of Slavic languages. Examination of the mentioned aspects of lexicographic activity concludes that it is essential to compile a fixed phrases comprehensive dictionary, the glossary of which will include the fixed phrases, word equivalents, terminological word combinations and phraseological units. The regulation principles are set for the dictionary of a new type.

Key words: lexicography, dictionary, dictionary entry, fixed phrase, word equivalent, terminological word combination, parasitological unit.

Матеріал надійшов 22.10.2012.

УДК 81'373.6+21

Лучик В. В.

НАРОДНА І НАУКОВА ЕТИМОЛОГІЯ ТОПОНІМІВ УКРАЇНИ

На прикладі близько двох десятків топонімів України, які мають омоніми або пароніми в апелювативній чи пропріальній лексиці, показано, що їхня наукова етимологія зазвичай не має нічого спільного з наївним асоціативним поясненням походження таких географічних назв, яке прийнято називати народною етимологією.

Ключові слова: етимологія, народна етимологія, топоніми, гідроніми, власні назви, апелювати.

З розвитком порівняльно-історичного напрямку протягом майже 200 останніх років у мовознавстві сформувалася етимологія як наука, що вивчає походження та минулі етапи розвитку слів і морфем (гр. *ἐτυμολογία*, від *ἐτύμων* — істина і *λόγος* — слово, вчення [19, 183], буквально «істинне, первинне значення слова та його морфем»). Наукова етимологія спирається на аналіз звукових, семантичних, морфемно-словотвірних і морфологічних відповідностей у структурі співвідносних значеннєвих одиниць, які на сучасному етапі мають більшою або меншою мірою подібне звучання й значення як наслідок історичного розвитку генетично пов'язаних мовних систем. Важливим, хоч і допоміжним, чинником з'ясування етимології є культурно-історична та територіальна інтерпретація мовних фактів і явищ, що формувалися в середовищі носіїв різних діалектів і мов.

На протигагу науковій етимології вживають термін «народна етимологія», яким позначають «хибне розуміння походження або значення мовної одиниці, коли їй на основі випадкової фор-

мальної подібності або тотожності з іншою одиницею, знайомішою мовцеві, помилково приписуються і значення чи мотивація, аналогічні цій останній» [19, 420], що характерно переважно для малоосвічених людей і дітей з розвиненим асоціативним мисленням. У зв'язку з цим можна стверджувати, що народна етимологія, яка ґрунтується на основі дії аналогії до відомого слова в мові певного носія, є значно давнішою від наукової етимології: вона зародилася у свідомості мовців тоді, коли походження мотиваційно затемнених слів (іншомовних, архаїчних, діалектних тощо) пояснювали через їхній зв'язок з формально подібними, зазвичай неспорідненими, одиницями живого мовлення.

На ранній стадії розвитку мовознавства такий підхід був зумовлений насамперед відсутністю порівняльно-історичного методу, який єдиний забезпечує науково обґрунтоване пояснення походження та розвитку слів і морфем. Однак і за наявності такого методу народноетимологічні інтерпретації походження слів залишаються поширеними не лише в середовищі ма-

лоосвічених людей, а й використовуються окремими науковцями, які не мають фахової лінгвістичної підготовки або зневажають методикою наукового аналізу задля доведення сумнівної гіпотези. Так, ще в другій половині XIX ст. польський дослідник старовини М. Красуський, обстоюючи антинаукову ідею передумання українців та їхньої мови усім слов'янським, санскриту, грецькій, латинській та іншим давнім індоєвропейським мовам, запропонував етимології слів, жодна з яких «не має ніякого відношення до науки»: *три* — від *тере*, «бо середній палець треться об інші бокові», чотири чи *штири* — від *ще тере*, «оскільки четвертий палець ще треться об інші», *князь* — від *конь* тощо [8, 3].

Пізніше, у радянські часи, М. Т. Янко видав рекомендований Міністерством освіти УРСР «Топонімічний словник-довідник Української РСР» (1973), у якому подав понад 1000 етимологічних статей, що отримали загальну негативну оцінку з лінгвістичного й лексикографічного поглядів [16, 86–89]. Нове, значно повніше видання цього словника (близько 2500 топонімів), під назвою «Топонімічний словник України» (1998) хоч і було багато в чому вдосконалено, але й воно має чимало хибів методологічного та етимологічного характеру. Зокрема, антинауковим є твердження автора про те, що «у V — IV тис. до н. е. ... іраномовні племена мігрували в Північне Причорномор'я... Вони оселялися з місцевим населенням, спілкувалися з ним. Минав час. Їхні на той час примітивні мови трансформувалися в одну спільну мову. В науці її прийнято називати індоєвропейською мовною спільністю» [23, 4]. Насправді ж індоєвропейська прामова існувала раніше, і саме вона наприкінці III тис. до н.е. почала розпадатися на давні індоєвропейські мови, у тому числі й на індоіранську гілку, давши їм життя, а не навпаки.

На початку XXI ст. подібні до антинаукових етимологій М. Красуського, але стосовно давніх топонімів та антропонімів України, запропонував український сходознавець С. Наливайко в етимологічному словнику-довіднику «Тисяча найновіших тлумачень давніх українських назв, імен, прізвищ (на індоіранському матеріалі)» [12] з метою підтвердження надуманої ідеї про ледь не визначальний вплив індоіранських племен (носіїв санскриту) на формування сучасного онімного простору України. Особливість народних етимологій цього автора порівняно з багатьма іншими полягає в тому, що цим етимологіям він цілеспрямовано приписує генетично не виправдану внутрішню форму під асоціативним впливом не рідної (української) мови, а добре засвоєного санскриту. Щодо спорідненості цієї давньоіндійської літературної мови з іншими

індоєвропейськими, у тому числі і з українською, питань не виникає. Але доводить походження українських назв від основ санскриту лише на підставі їхньої звукової подібності (т. зв. суголосся) без урахування часу виникнення онімів (абсолютна більшість з них постала на території України тоді, коли санскрит уже був мертвою мовою і не мав ніякого впливу на формування українських географічних назв), культурно-історичного середовища, фонетичних, словотвірних і семантичних відповідностей у словах споріднених мов, щонайменше є некоректним. Ось лише окремі етимології топонімів України, подані в зазначеному словникові-довіднику: «... *Бердянськ* українською мовою означає *Биківськ* (< санскр. *bard* «бик, віл»)» [12, 33–34], (до уваги не взято навіть той факт, що місто лежить на річці *Берда*, від назви якої походить ойконім, що виник у формі *Берди* лише 1827 р.); «*Бровари* < санскр. *pravara*, де *pra* — префікс, що посилює значення основного слова, а *vara*, *var* «укріплення, фортеця»» [12, 43] (поселення виникло в першій половині XVII ст. від групової назви людей, які були броварами, тобто варили пиво, або носили прізвисько *Бровар*); «*Одеса* ... первісне *Го-деса*, де *Го* «бик, корова» і водночас імена Шиви та його дружини, а *деса* (інд. *de-sa*) — місцевість, край країна. У такому разі *Одеса* означатиме 'Місто Бика' або 'Місто Шиви-Бика' [12, 182–183] (місто виникло лише наприкінці XVIII ст., а його назва перенесена на причорноморський порт з давньогрецького поселення біля сучасної Варни в добу урядової моди часів Катерини II на античні ойконіми); «*Остроз* ... з індоіран. *ushtra-ustra* «бик», а кінцеве *z* — залишок індоіран. *-gah* «місце», як *ца* у назві *Тараца, Гоца...*» [12, 191] (насправді твірною є давньоруська загальна назва *острог* зі значенням 'огорожа навколо міста', «місце, обгороджене гострими кілками» [5, 96]). Такі дивовижні пояснення складають абсолютну більшість словникових статей (якщо не всі), тому не дивно, що далекі від компаративістики 'етимології' дозволяють авторові без будь-яких на те наукових підстав доходити до фантастичних висновків, як-от: «Назви *Україна* й *українці* існували в трипільські, скіфські... часи» [12, 3].

У наукових колах справжню народну етимологію прийнято сприймати як елемент фольклору, тобто суспільної, колективної творчості, що має право на життя у відповідному контексті, а на фантазії позбавлених елементарної фахової підготовки «дослідників» не звертати уваги, щоб не робити їм зайвої реклами. Позиція правильна, але не зовсім виправдана хоча б тому, що український читач вихований на довірі до друкованого слова (особливо коли як на згаданих виданнях стоїть рекомендація Міністерства освіти

України або Вченої ради науково-дослідного Інституту українознавства МОН України) і використовує почерпнуто з таких (на жаль, уже численних) джерел інформацію як достовірну, що призводить до відповідних наслідків. За таких обставин учені повинні активніше пропонувати наукові студії з актуальних для суспільства проблем, зокрема з етимології затемнених назв, які викликають у пересічних носіїв мови наївні асоціації та хибне пояснення.

У запропонованій статті здійснено наукове обґрунтування найімовірніших етимологій частини з тих топонімів України, які внаслідок формального збігу або подібності основ «провокують» носіїв української мови, зокрема жителів, що проживають біля географічних об'єктів з такими назвами, на асоціативне пояснення їхнього походження, тобто на закріплення в місцевому мовленні, а подекуди і поза його межами, народної етимології. До неї не ввійшла переважна більшість пояснень тих власних географічних назв, які мають народні етимології, але вже розглянуті автором в одній з попередніх публікацій [11].

Омонімічні назви **Бик** в українській топонімії мають здебільшого водні об'єкти: 1) річка, л. Самари л. Дніпра; *Vik R.* (1650), *Большая Самара* (1681), *Бычок* (1800), *Вершина Самарская* (1861); 2) балка, п. *Бичка* — витоку р. *Клебань Бика* л. Кривого Торця п. Казенного Торця п. Сіверськ. Дінця п. Дону; пор. р. *Бики* в бас. Синюхи л. Пд. Бугу, *Вук* (1880), *Бык* (1887); рр. *Бичок* (7) і яр *Бичок* [СГУ, 47, 51]¹. У місцевому розмовному мовленні їх пояснюють за відношенням до відповідної назви самця корови, що має місце в номінації географічних об'єктів, але з використанням формантів у посесивному або релятивному значенні, які відсутні в топонімі *Бик*. Насправді ці повторювані назви утворено шляхом онімізації географічного терміна (далі — ГТ) *бик* (варіант *бичок*) 'вузький обривистий мис між двома вершками яру', поширеного здебільшого у Воронежській обл. РФ [Мурзаєв, 106–107]. Функціонування топонімів переважно на Лівобережній Україні й відповідного ГТ в східноєвропейській частині Росії та в Сибіру свідчить про східне, очевидно, тюркське походження апелятива: пор. алт. *бык* / *big* 'долина між гір за течією ріки', тур. *бук* / *bük* 'гірський прохід, вузька долина, вузький яр' [Севертян, 290–291]. Частина назв являє собою структурно-фонетичну трансформацію вихідного **Біюк* < тюрк. *Büyük* 'великий' через *Бюк* унаслідок їх слов'янізації під впливом народної етимології [15, 284–286].

¹ Умовні скорочення загальних назв подано за «Словником гідронімів України».

Назви у формі **Будилка** мають річки: 1) л. Псла л. Дніпра; *Будилка*, *Будылка* (1857); пор. с. *Будилка* в тому ж р-ні Сум. обл.; 2) п. Дніпра в Дніпропетров. обл.; *Vudylow* (1931), *Будилка* (1697), *Будилловская* (1780); пор. тут же поріг *Будило*, а також у с. Свистунове Широков. р-ну Дніпропетров. обл. балку *Будилівська* (1779–1804) і поріг *Будильський* (1905) [СГУ, 73]. Стосовно цих топонімів поширеною є народна етимологія, пов'язана з асоціацією до дієслова *будити*. Структурні та семантичні критерії свідчать, що перший гідронім та суміжний ойконім виникли семантичним способом від збереженого в російських південно-західних говорах апелятива *будилка*, який є демінутивом від *будиль* «пеньок, кіл, копил, тичка тощо» [Даль 1, 36], за ознакою 'річка або місцевість, яка характеризується наявністю природних предметів у формі тички, колоди, що стирчить'. Другий гідронім має таке саме походження або виник за допомогою суф. *-к(а)* в релятивній функції від назви порогу *Будило* на степовій річці, в основі якої **будило* (морфологічний варіант апелятива *будиль*), що вказує на поріг, який виступає з води. З огляду на наявність варіантів твірного апелятива *бодыль*, *бодилёк* [Даль 1, 36] архетипом основи, очевидно, є **bodidlo* (< псл. **bodti* < і.-є. **bhedh-* / **bhodh-* 'колоти; жалити; тикати' [Черных 1, 99]).

Ойконім **Букварка** стосується села в Олександрів. р-ні Кіровоград. обл. [АТП, 246]. Він виник під впливом народної етимології (за асоціацією з відповідною назвою читанки для дітей) унаслідок структурної трансформації за допомогою суф. *-к(а)* перенесеного в часи заснування Нової Сербії хорватського ойконіма *Вуковар*, букв. 'поселення Вука', і зміни наголошу в основі назви; пор. став *Букварський* [10, 62–63].

Народна етимологія в місцевому мовленні стосується опорного компонента *Вись* у структурі складеного гідроніма **Велика Вись**, що називає ліву притоку Синюхи л. Пд. Бугу; *Wis*, *Wisze* (XVII ст.), «*ponad Wisia*» (1737), *Вись*, *Высь* (1750), «над р. *Висею*», «над р. *Висью*» (1751), «*na rzecze Wysi*» (1786), *Большая Высь* (1890), *Wys*, *Wysia*, *Wisia* (1895); пор. похідну назву с. *Велика Виска* Маловисків. р-ну Кіровоград. обл. [СГУ, 85]. Його пов'язують з відповідним іменником, похідним від прикметника *високий*. Така мотивація загалом можлива, але найдавніші фіксації гідроніма *Вись* (*Велика*) відбивають етимологічний *-i-* в його основі, а не *-u-* (псл. **-y-*), що дає підстави етимологізувати назву річки у зв'язку з пол. *Вісла*, укр. *Висунь* (*Wisun*) та ін., хоч основа цих назв річок не має загальноприйнятого пояснення. Більшість дослідників схиляється до думки про її праслов'янське походження в гнізді **vis-* 'рідина; розливатися, текти' з і.-є.

**ueis-* / **uis-* ‘мокрый, рідкий; плисти, текти і т. ін.’ [9, 26]. За своєю структурою гідронім *Вись* (< псл. **Visь*) відбиває вихідну форму твірного слова, яке (за правилом «гукі») пройшло процес відповідних фонетичних змін: **vis-* < **vich-* < **vis-* < **ueis-* / **uis-* [9, 28–29]. О. П. Карпенко гідроніми з основою *Bic-/Bus-* пояснює в праслов’янському гнізді **visēti* ‘висіти’ у зв’язку з укр. *віса* ‘те, що висить’, рос. діал. *віса* ‘те, що висить’, блг. діал. *віс, віса* ‘те, що висить’ та ін. [7, 44–45]; пор. назву притоки *Малá Вись* і похідний від неї ойконім *Мала Виска* на Кіровоградщині.

Народної етимологізації в місцевому мовленні зазнав опорний компонент складеного гідроніма *Велика Корабельна*, який стосується річки, що є лівою притокою Пд. Бугу; *Корабельна*, *Корабелна* (1979), *Большая Корабельная* (1850–1853), *Корабельная* (1890); утворюється злиттям *Вел.* і *Мал. Корабельної* (1863); пор. у бас. річки с. *Корабельне* Арбузин. р-ну Миколаїв. обл., рр. *Малá Корабельна* й *Корабельна* [СГУ, 86, 270, 340], *Карабельная* (1745) [КЗМУ-ТУС], (1779) [Исленьев]. Його пояснюють за відношенням до апелятива *корабель* «велике морське судно», який вплинув на сучасне звукове оформлення розгляданої основи. Насправді опорний компонент *Карабельная* (під впливом народної етимології — *Корабельна*) виник унаслідок субстантивзації та онімізації відповідного відносного прикметника, утвореного за допомогою *-н(a)* від тюркського композита *karabel* з *kara* ‘чорний’ і *bäll/bel* ‘горб, ущелина, вузький прохід у горі’. Таке походження гідроніма підтверджують найдавніші його фіксації XVIII ст. у формі *Карабельная*, а не *Корабельная*, а також протікання річок з назвою *Корабельна* в степовій зоні України, де тюркський вплив є найпомітнішим [10, 43].

Народноетимологічні пояснення має в місцевому мовленні назва річки *Водола́га*, що є правою притокою Мажу п. Сіверськ. Дінця п. Дону (1676, 1686, 1779); *Адалага*, *Адалаг* (*Адалах*) (XVII ст.), *Одалагъ* (1571), *Отдалага* (1639), *Водолака* (1781), *Водолаги*, мн. (1850), *Водолажка* (1779); пор. нп *Водолага* (1686), *Стара Водолага* Нововодалаз. р-ну Харків. обл., р. *Водола́жка* пр. *Водолаги* (1686), б. *Водола́зька* п. Луганчика п. Сіверськ. Дінця [СГУ, 116]. Назва тюркського походження. Її вихідною формою є *Адалаг*, що виникла за допомогою тюркського релятивного суфікса *-лаг* зі словотвірним значенням ‘місцевість або місце, де наявні предмети, які названі твірним словом’ від ГТ *ада* ‘острів’ [Мурзаєв, 38–39] за ознакою ‘річка з островами, насипами’. Найперша фіксація *Одалагъ* відбиває характерне для іншомовних топонімів чергування ненаголошених голосних *-а/-о-*, яке сприяло

розвитку протетичного *B-* перед лабіалізованим *-о-* в слов’янському мовному середовищі. Ця та інші фонетичні зміни зумовлені народноетимологічними зв’язками на зразок *Отдалага* — з дієсловом *отдала*, *Водолага* — з продуктивним у гідронімії ГТ *вода*. Закінчення *-а* з’явилося як засіб граматичного узгодження гідроніма з номенклатурним іменем *річка*. Словотвірний варіант *Водолажка* і відповідна назва притоки виникли за допомогою *-к(a)* в демінутивній функції, можливо, під взаємним впливом. Ойконім *Водолага* утворено семантичним способом від назви річки. Семантично близькими є гідроніми українського походження *Острів*, *Острівець*, *Острівська Річка* та ін. [СГУ, 406].

Міцно укорінилася в місцевому розмовному мовленні та публіцистиці народна етимологія стосовно назви річки *Ворскла* — лівої притоки Дніпра; *Въръскла* (1105), *Въръскла* (1111), за *Воръсколь* (1174), *Върсколь* (1174), у *Воръскольы* (1399), на *Воръскль* (XVст.), на *Worskle* (1493), на *Воргль* (XVст.), *Ворскло* (1400), суч. *Ворскла* (1957), рідше *Ворскло* [ЕСЛГНПР, 36–37]. У народі гідронім усвідомлюють як утворення від рос. *вор* ‘злодій’ і укр. *скло*, яке приписують Петру I за вигаданою історією про втрату ним на річці скла від підзорної труби під час Полтавської битви, хоч назва фіксується літописами ще на поч. XII ст., а Петро I не лише не користувався українською мовою, а й започаткував її заборону в офіційній сфері та всілякі репресії з боку Російської імперії. З-поміж кількох наукових версій найпереконливішою є та, що пов’язана з іранською етимологією. У зв’язку з нею назва річки виникла за продуктивними в гідронімії ознаками як композит **Ōrskül-*, перший компонент якого *ōrs-* указував на світлу, чисту воду (пор. осет. *ōrs* ‘білий’), а другий *kol / kul* ‘рукав річки, озеро та ін.’, що є запозиченням з давньотюркської мови, — на характер географічного об’єкта [5, 37]. Сучасні варіанти гідроніма сформувалися відповідно до фонетичних законів української мови. Неприкритий лабіальний *О-* на початку назви викликав появу протетичного *B-*, а коротка вимова голосних спочатку їх редукцію, а потім вокалізацію в сильній позиції в *-о-* та занепад у слабкій (*Воръсколь*). Поява закінчення *-а* зумовлена узгодженням назви з номенклатурним іменем *річка*, а закінчення *-о* у варіанті гідроніма — народноетимологічним впливом згаданого укр. *скло*. Похідними від гідроніма *Ворскла* є демінутивні назви приток річки *Ворсклиця* й *Ворскблець* (2) на Сумщині [СГУ, 123], назва оз. *Ворсклице*, б. *Ворсклянка*, історичні мікроойконіми *Ворскла* (слобідка) і *Заворсклянський* (хутір), а також сучасна назва с. *Заворскло* [ЕСЛГНПР, 37]. Мінімальна кількість ойконімів, утворених від назви однієї з найбіль-

ших річок України, нетипова для топонімної системи.

Асоціації з насиченою зміями (гадами) місцевістю викликає назва міста *Гадяч*, що в Полтавській обл. [АТП, 345]. Поселення відоме з першої полов. XVII ст. [ГЕУ 1, 235], за іншими даними — із XVI ст. Походження ойконіма остаточно не з'ясовано. Якщо він функціонував ще за кілька століть до перших письмових фіксацій, то в такому разі виник як посесив на *-jь (цей суфікс зберігав продуктивність десь до XII ст.) від антропоніма *Гадяк* з основою заст. христ. імені *Гаад* або євр. імені *Гад* + -як, що з часом стало асоціюватися з апелятивом *гад* «гадюка» [21, 130]: *Гадяк* + -jь > *Гадячь* > *Гадяч*. Народноетимологічний зв'язок ойконіма з прикметником *гадячий* «стосовно до *гад*» спричинився до зміни наголосу в основі твірного антропоніма; пор. ойконім цього словотвірного типу *Миляч* у Рівнен. обл., утворений за допомогою *-jь від антропоніма **Миляк* [17, 21].

Наївні пояснення, пов'язані з назвою птиці *галка* або з жіночим іменем *Галина*, викликають у місцевих говорах омонімічні гідроніми *Галка*, що називають річки в бас. Сули (4) на Чернігівщині та Сумщині, у бас. Прип'яті на Житомирщині [СГУ, 127], а також населені пункти (2) поблизу цих річок [АТП, 605]. Насправді ці назви утворено семантичним способом від демінутивної форми на -к(а) ГТ *гал* (*гала*, *гало*) східнослов'янського походження з узагальненою семантикою «відкрите, голе місце»: пор. укр. діал. *гал* «невелика поляна в лісі, галявина», *гало* «те саме; лісове озеро, місце на озері, не заросле водоростями» [ЕСУМ 1, 455], поліс. *гало* «низька болотяна місцевість» [ЕССЯ 6, 89], «широка поляна в лісі», «низовина зі стоячою водою» [Черепанова 1984, 55], блр. діал. *гала* «чисте місце після вирубки лісу; сінокіс серед лісу; велика поляна в лісі» [ЕССЯ 6, 89] та ін., які зводяться до псл. **golь* «голий» [ЕСУМ 1, 455]. Наведені та споріднені топоніми свідчать про переважно польське середовище зародження й функціонування твірного ГТ з його поширенням в інші говори східнослов'янських і навіть польської та болгарської мов [9, 161–163]; пор. р. *Галеболото*, р. *Галенка*, р. *Галійка*, прот. *Гало*, р. *Галочка* [СГУ, 127], численні мікротопоніми або їхні компоненти *Гала*, *Гале*, *Гали*, *Гало*, *Галья* на Поліссі [Аркушин 1, 156–157; Черепанова, 68], ороніми в Прикарпатті *Галья Луковиця*, *Галья Михайлова* [Габорах, 83], які виникли на основі ГТ *галья* зі специфічним для регіону значенням «полонина» [ЕСУМ 1, 455], демінутивний варіант назви р. *Галка* п. Удаю п. Сули л. Дніпра *Галиця* і там само с. *Галиця* [СГУ, 127], потапоніми *Галина*, *Галина Мокра*, *Галина Суха*, мотивовані

похідним від *гала* ГТ на -ин(а) *галина* «рівне, безлісе місце в лісі» [9, 163].

До топонімів з народною етимологією належить назва річки *Дівіця* л. Лоші л. Десни л. Дніпра (1628–1629); *Дівіця* (1967), *Дьвіца* (1888), *Diwicze* (1665), *Дьвич-рѣка* (*Dewicze*) (XVI–XVII ст.); пор. нп *Володькова Дьвіца* (XVII ст.) на Чернігівщині [СГУ, 171]. Топооснова *Дів-* поширена в різних слов'янських мовах, але й досі не має загальноприйнятої етимології (огляд основних версій див. в [6, 172–173]), закономірно викликаючи асоціативні зв'язки з молодістю особою жіночої статі. Такі асоціації не позбавлені генетичного підґрунтя, хоч на сучасному зрізі вони є безпідставними. В основі гідроніма, очевидно, псл. **děva* (< **doi-ua*) чи **děvica* в первинному значенні «та, що годує, напуває» або «та, що смокче, ссе» < і.-е. **dhēi-* «сати; годувати груддю», з яким пов'язане також псл. **doiiti* [ЕСУМ 2, 84–84], що приписувалося персоніфікованій у язичницькі часи річці як важливого джерелу виживання первісної людини; пор. культ язичницької богині *Диви* і проникнення її образу, пов'язаного з Пресвятою *Дивою-Марією*, в християнську релігію. Суф. -иц(я) (< *-ica) в назвах річок міг входити до структури апелятива **děvica* як демінутивно-топографічний формант або бути приєднаним до твірного **děva* в гідронімній функції. Спорідненими можуть бути українські гідроніми *Дівічка*, *Дівка*, *Дів'уха*, *Дів'оча*, *Здівіч* [СГУ, 171, 212], хоч імовірним є також збіг в основі *Дів-* різних за походженням назв. Зокрема, можливий зв'язок з основою *Див-*, відбитою здебільшого в оронімах, похідних від апелятива **divá* (в множині) «причудливої форми фігури, що утворилися переважно внаслідок вивітрювання або розмивання різних порід вапняків»; пор. рос. *дивы* «фігури вивітрювання висотою до 4–6 м у вигляді стовбців, столів, лавок, веж, грибів» [Мурзаев, 182], що є субстантивованою формою множини прикметника *дивий* «дикий; дивний» праслов'янського походження: псл. **divь* — утворення з абстрактним суф. -вь від основи, спорідненої з д.інд. *dhī-* «споглядати, спостерігати» і, можливо, з д.інд. *dēvāh* «божий, бог», лат. *Divus* «божий», лит. *diēvas* «тс.» [ЕСУМ 2, 67]. Семантика ГТ пов'язана з рельєфом переважно вапнякових гірських порід, тому відповідні назви поширені здебільшого в оронімії індоєвропейських і суміжних тюркських та іранських мов: пор. гора і скеля *Дива* в Криму [ГЕУ 1, 324], *Диво*, *Дивогор'є*, *Дивий Камень*, *Дивья пещера* та ін. в Росії [Мурзаев, 182]. Відбиття семантикою основи *див-* чогось такого, що викликає подив, здивування, уявлення про чудо, спричинилося до змішування географічних і релігійних (язичницьких та християнських) мотивів у топонімах, частина з яких вна-

слідок асоціативного впливу могла трансформуватися в назви з основою *Дів-*; пор. назву скелі в Криму *Дівоча гора* [ГЕУ 1, 324], ороніми в Українських Карпатах *Дівоча, Дівич, Дівич-Гора* [Габора, 122–123], які дослідники схильні пов'язувати з язичницьким теонімом *Діва* [14, 162, 165, 166–167].

Прикладом топонімів, що втратили внутрішню форму і під впливом актуальних наївних асоціацій розвинули народну етимологію, яка подекуди підтримується і в науковій літературі, є омонімічні назви **Жеребець**, котрі стосуються річок: 1) л. Сіверськ. Дінця п. Дону; *Жеребець* (1775), *Черний Жеребець* (1920–1926); пор. сл. *Жеребець*; 2) п. Кінської (1957); *Жеребец* (1913), *Жеребьяча* (1778); пор. нп *Жеребець* (суч. с. Кірово) Оріхів. р-ну Запоріж. обл. [СГУ, 195]. Вони виникли способом онімізації демінутива *жеребець*, утвореного за допомогою суф. *-ць* від ГТ *жереб* ‘жеребок; [ділянка землі]’ < псл. **žerbyjъ* < і.-с. **gerbh-* ‘дряпати: насікати’ [ЕСУМ 2, 193]; пор. р. *Жерѣбна* на Волині [СГУ, 195], нп *Жеребки, Жеребецьке* [АТП, 623]. Народноетимологічне і науково-популярне пов'язування топонімів з відповідною назвою тварини (самця кобили) [18, 56] або їх пояснення через семантичне зближення з псевдоанімальними *Конка, Кінська* без указівки на конкретні властивості географічного об'єкта [15, 269] не відповідають законам топонімної номінації.

До топонімів, що мають народну етимологію, зумовлену асоціативним зв'язком з особовим іменем людини, належить гідронім **Ілля**, який називає ліву притоку Ужа п. Прип'яті п. Дніпра; *Ілля* (1957), *Илья, Ильша* (1913), *Ила* (1883), *Л'ля* (1979), *Иїја, Иіа, Иіша, Иінка, Иінце* (1948), *Ил'л'а* (1979); пор. нп *Иллиці* й *Рудня-Иллинецька* Чорнобил. р-ну Київ. обл. [СГУ, 221]. Насправді він виник унаслідок онімізації поліс. ГТ **ілля*, що є фонетичним варіантом з протетичним *і-* діал. *ляя, л'йа (ляя), лея* ‘повінь; розлив річки’ [ЕСУМ 3, 246] (< **ljja*), утвореного в праслов'янському гнізді **ljati, *liti* ‘ляти, лити’; пор. рос. діал. *ляя лить* ‘сильно лити’, *ил-лितь* ‘лити’, блр. *ілляк* ‘злива’, *іллю* ‘лити’, блр. діал. *іліць* ‘мжичити, іти дрібними крапельками (про дощ)’, укр. поліс. *іл'у, іл'йу*, гідроніми *Ілівка, Іллінка* та ін. [7, 100–101], а також варіанти назви р. *Ілля*. Щодо форми *Ильша, Иіша*, то її походження зумовлене впливом діал. *ільха* ‘вільха’ (< псл. **jelъxa/*olъxa*) [ЕСУМ 3, 399–400]; пор. блр. *ільха* ‘вільха’ [ЭСБМ 3, 381], поліс. *ільшник* ‘вільховий ліс’ [СЗПГ 1, 198, 80].

Прогнозовані асоціативні зв'язки викликає топонім **Кішка**, який називає: 1) гору на Південному березі Криму, на зх. від смт Сімеїз; 2) комплексну пам'ятку природи державного значення, Сімеїз. с/р у Криму; *Гора Кішка* [ГЕУ 2, 163].

Оронім, який є первинним, навіть у науковій літературі безпідставно пов'язують з метафоричним перенесенням на гору апелятива *кішка*: «Являє собою яйлинський відторженець, що нагадує за формою величезну кішку» [4, 163]. З огляду на системні зв'язки назви та особливості онімної номінації найімовірнішим видається тюркське походження ороніма, в основі якого кр.тат. ГТ *кош* ‘притулок пастухів, які пасуть овечі отари; місце, куди на ніч збирають тварин’ з тюрк. *кош* ‘ставка; табір; військо; юрта тощо’ [Мурзаев, 299], що закономірно дало в українській мові *кіш, і кая* ‘скеля’, яке зазнало усічення кінцевого *-я* під впливом високопродуктивного слов'янського топоформанта *-ка*; пор. тюркські топоніми *Кош-Булак, Кош-Жилга, Кош-Дюбе, Кош* та ін., зокрема в Криму вершина *Роман-Кош* з *Орман-Кош*, ущелина *Учкош* [Мурзаев, 299].

Прикладом утрати реальної внутрішньої форми топоніма внаслідок архаїзації твірного апелятива, що спричинило розвиток народної етимології, є назва селище міського типу **Кóрон** у Чернігів. обл. [АТП, 539], яке відоме з 1153 р. [ГЕУ 2, 197]; *Коропъ (Коробъ)* (XIVст.), *Хороборъ* (1153) [ЕСЛГНПР, 170]. В ономастиці зв'язок суч. *Кóрон* з д.рус. *Хороборъ* визнається непевним, але можливим. За реальності первинного ойконіма *Хороборъ*, що є посесивом на **-jъ* від антропоніма *Хороборъ* (пор. р. *Хоробор* на Чернігівщині) [5, 170–171], сучасна назва етимологічно віддалялася від архаїчного імені, розвиваючи асоціативний зв'язок спочатку з *коробом*, а потім з *коропом*. Однак зазначених підстав для визнання такого процесу мало, як і непереконливим видається пряме пов'язування ойконіма і споріднених топонімів типу українські гідроніми *Коропець* (5), пол. ойконім *Карп* [NMP 4, 352] з назвою риби *кóрон* (< псл. **korъ*). Очевидно, в основі цих назв псл. **korpa/*korъ* з семантикою ‘вигин, випуклість’, ‘нерівна, горбиста поверхня’ < і.-с. **(s)ker-* ‘гнути, згинати; крутити, вертити; плести’ з *p*-розширювачем» [2, 83–84; з покликанням на Р. М. Козлову]; пор. похідний від ойконіма *Кóрон* означальний компонент лімніма *Кóропська Старіця*, опорним у структурі якого є компонент, утворений від ГТ *старіця* ‘заплавне озеро; старе русло річки’ [ВТССУМ, 1189].

Омонімічним збігом з відповідним апелятивом зумовлена народна етимологія гідроніма **Куріця**, що називає ліву притоку Терна п. Сули л. Дніпра; *Курочка, Цыпка, Кочка, Щелковица* (1913) [СГУ, 303]. Назва річки ізольована в гідронімії України. Очевидно, вона пов'язана з численними гідронімами, що мають основу *Кур-* і поширені на північноросійських та сибірських землях: р. *Кур*, на якій лежить м. *Курськ*, кілька назв рр. *Курья* в різних регіонах РФ, *Курейка*,

Курка, Курица, Курица Большая, Курица Малая, Курица Гнилая, які, очевидно, пов'язані з д.рус. *курья* 'затока, заплава' нез'ясованого походження, спорідненого з рос. *курейка, курка* — 'загальні назви безіменних річок' [Мурзаев, 321–322]. Зміна акцентної моделі твірного ГТ *курья* в гідронімі *Курциця* з суф. *-иц(я)* в топонімній функції зумовлена асоціативним впливом назви птаха *курка, куриця*, який спричинився також до появи паралельного гідроніма *Цыпка*. Менш імовірно виникнення назви р. *Курциця* за допомогою суф. *-иц(я)* в гідронімній функції від апелятива *курá* 'курава, завірюха', пов'язаного з дієсловом *куріти* 'палити; димити; підіймати пил; мести (про сніг) тощо' [ЕСУМ 3, 153].

До топонімів, які розвинули наївну етимологію внаслідок асоціативного впливу відповідного апелятива, належить назва селища міського типу *Ладан* Прилуц. р-ну Чернігів. обл. [АТП, 545], заснованого 1619 р. [ГЕУ 2, 255]; кол. *Ладин* [СГУ, 545]. Ойконім не має певної етимології та широких зв'язків в українській і слов'янській топонімії. Явно спорідненою виглядає назва с. *Ладанці* Перемишлян. р-ну на Львівщині [АТП, 288], що походить від катойконіма *ладанці* «вихідці з *Ладана*» (можливо, чернігівського). Сучасна його форма, очевидно, виникла за асоціацією до апелятива *ладан* 'ароматна смола...' на основі відантропонімної назви *Ладин* (< *Лада* + *-ин*), яка, імовірно, є первинною. З нею може бути спорідненою назва с. *Ладинь* на Волині, яку пояснюють як давнє похідне на *-инь* від багатозначного в семантичному плані кореня *Лад-* / *лад-* без указівки на його значення та мотиваційну ознаку [22, 76]. За умови первинності нині активного варіанта *Ладан* мотивувальною могла бути ознака, виражена прикметником *ладний* 'гарний, красивий, акуратний і т. ін.', що зазнав південнослов'янського впливу: для сербської, хорватської, македонської мов характерний вставний *-а-* на місці етимологічного *-ь-* у прикметниках типу серб. *хладан* «холодний» (< псл. **holdьnъ*); пор. с. *Ладне* Близнюк. р-ну Харків. обл. [АТП, 437], сс. *Ładna, Ładne* < *ładny* 'велике, гарне' (село) в Польщі [NMP 6, 257–258]. Ономасти звертають увагу й на такий факт, як поширеність у східнослов'янській гідронімії архаїчної основи *Лад-* (< псл. **Ol-da* < і.-с. **elda-*, **oldo-* 'тексти; потік'), що ймовірно відбита в польському ойконімі *Łada* [25, 257; 24, 161]; пор. р. *Ладциця* в бас. Прип'яті й с. *Ладинка* в бас. Десни, р. *Ладинка* в бас. Сули на Чернігівщині та колишню назву смт *Ладан* — *Ладин* [СГУ, 308].

Народноетимологічного переосмислення в слов'янському мовному середовищі зазнав опорний компонент з основою іншомовного походження в структурі складеного гідроніма *Малá*

Карасівка, що називає праву притоку *Карасівки* п. Салгиру бас. зат. Сиваш; кол. *Кучу́к Карасу́, Малá Карасу́, Мáлая Карасéвка* (1957), *Малая Кара-Су* [СГУ, 339–340]. Назву *Карасівка* утворено за допомогою продуктивного в українській мові топоформанта *-івка* від первинного тюркського гідроніма *Карасу*, в основі якого *кара* 'чорний, темний' і *су* 'вода', а означення *Малá*, яке вказує на розміри річки порівняно з *Карасівкою* і *Великою Карасівкою*, є перекладом іншого тюркського компонента — *Кучу́к* (< тур. *күчүк* 'маленький, незначний, нижчий, молодший' [Радлов II/2, 1493]).

З відповідною назвою риби пов'язана народна етимологія опорного компонента складеного гідроніма *Мóкра Плотва́*, що називає праву притоку Бахмуту п. Сіверськ. Дінця п. Дону (1957); *Мокр[ая] Плотва* (1783), *Дальняя Плотва* (1769), *Плотва* (1875), *Плотова́*, (1850), *Дóлгая Плотва́* (2-а пол. XVIII ст.) [СГУ, 370]. Походження компонента *Плотва́* затемнене. Формально гідронім збігається зі збірним іхт. *плóтвá* 'плітка; краснопірка', яке пов'язують з псл. **plьt- / *plot-* < **plyti* 'плисти' [ЕСУМ 4, 449–450], етимологічне значення якого актуальне і для річок з водою, що пливе, тече. Однак усі 14 українських гідронімів з компонентом *Плотва́*, а також демінутив *Плотва́ка* [СГУ, 370, 430, 498, 544] виявляють нехарактерну для іхт. *плотва* територіальну обмеженість винятково басейном р. Сіверський Донець, що свідчить про діалектний (східноукраїнський) характер твірного слова. Можливо, ним був утрачений апелятив **плотва́* 'поскодонна западина; улоговина, балка з рівним широким дном', утворений за допомогою *-в(а)* в релятивному значенні (як у похідних на *-ова / -ава*) від збереженого в Курській, Воронезькій та Орловській областях Росії ГТ *плотá* 'улоговина, балка', 'болото' [Мурзаев, 441]. У такому разі зазначені апелятиви можна етимологізувати в праслов'янському гнізді **ploskь / *plotskь* 'широкий, просторий; сплющений', яке споріднене з д.інд. *práthah* 'ширина', гр. *πλατύς* 'широкий, плоский', нар.-лат. **plattus* 'поскокий, рівний, гладкий', звідки фр. *plateau* 'поскогір'я, плато, майданчик' і слов. *платó* «поскогір'я, підвищена рівнина» [ЕСУМ 4, 452–453, 432].

Народноетимологічного переосмислення зазнала тюркська назва річки *Орі́ль*, що є лівою притокою Дніпра; *Оугль* (1152), *Ерель* (1183), *Сююрлиш* (1185), *Угла, Ariel* (1523), *Арель* (1546), *Ерель, Ереля* (1550), *Опель* (1650), *Orel* (1665), *Орла* (1760), *Orzel* (1703), *Op'íl'* (1963) [СГУ, 400]. Цей гідронім (особливо його варіанти *Орель, Орла, Orzel*, як і назву російського міста *Орел*) майже в загальномовному масштабі пов'язують з відповідною назвою хижого птаха.

Насправді ж гідронім виник унаслідок онімізації тюркського дієприкметника *airili / airyly* ‘розділений’, що є формою дієслова *airyl/airil* ‘розділятися, розходитися, утворювати кут’; пор. похідний іменник *airilish* ‘місце, де річка або канава розходяться на кілька рукавів’ або *airil* від *airi* ‘косий, кривий’ [Радлов I/1, 28–31]. Більшість дослідників вважає, що *Оріль, Орель, Ерель* є тюркською (половецькою) калькою д. рус. *Уголь* [5, 58; 13, 311–312; 20, 151]; пор. р. *Орілька* л. *Орелі* і р. *Орчик* п. *Орелі* [СГУ, 400, 402]. Синонімічною за значенням основи є тюркська паралельна назва р. *Сююрлиш*, яка утворена за допомогою суф. *li* (-лий) у релятивній функції від кр. тат., тур. *siyui* ‘гостроконечний, гострий’ [1, 144].

Народною етимологією з елементами легенди обрис оронім **Понадя**, який називає: 1) гірську вершину у Привододільних (Внутрішніх) Горгонах, на межі Івано-Франків. і Закарпат. обл. [ГЕУ 3, 70]; *Велика Понадя, Popadia* (1881), *Popadia Wielka* (1886); 2) гору, с. Буркут Верховин. р-ну Івано-Франків. обл.; *Понадя* (1863), *Popadia* (1887), *Popadja* (1933), *Popadia albo Popadia Ewdokia* (2006), *Понадя Євдокія* [Габорака, 303]. Ороніми виникли внаслідок онімізації ГТ *понадя*, рос. *понады* ‘глибокий яр зі звислими стінами’ [Мурзаев, 454], з якого впливає ознака ‘висока скеля, гора зі звислими стінами’, мотивована префіксальним дієсловом *ponadati* з основою *nadati* ‘звисати, спадати; опускатися

круто, уступами’, ‘текти, спадати зверху вниз (про воду потоку, річки і т. ін.)’ [ВТССУМ, 696]; пор. похідне від *ponadati* рос. *ponad*, *ponadom* [Даль 3, 297], назву суміжних з горами потоків та р. *Понадя* л. Сули л. Дніпра на Сумщині [СГУ, 438], які могли постати безпосередньо від ГТ за ознакою ‘падаюча зверху вниз вода’, луг *Понадинá* [Черепанова, 227], поле *Понадя* на Волині [Аркушин 2, 246] та ін. Формальний збіг ГТ *понадя, понады* і похідних топонімів з апелятивом грецького походження *понадя* ‘дружина попа’ [ЕСУМ 4, 515] спричинився до панівної народної етимології та численних переказів про зв’язок відповідних оронімів і гідронімів з попом та його дружиною; пор. варіант ороніма *Понадя Євдокія* [Габорака, 303–305], хоч словотвірних засобів для вираження посесивності або релятивності назва *Понадя* не містить, на відміну від оронімів типу *Понів, Понова* [Габорака, 305–306]. Паралельні складені назви гір постали синтаксичним способом з метою протиставлення омонімічних суміжних оронімів; пор. сусідню з *Великою Понадею* гору *Малá Понадя* [Габорака, 227].

Отже, запропонований фрагмент наукового аналізу топонімів засвідчує, що їхня народна етимологія, яка виникла за асоціативними зв’язками з загальноживаними словами, не відбиває справжнього походження таких назв, тому ставлення до неї має бути як до елемента наївної народної творчості.

- Бушаков В. А. Лексичний склад історичної топонімії Криму / В. А. Бушаков. — К., 2003. — 226 с.
- Вербич С. О. Гідронімія басейну Середнього Дністра : етимологічний словник / С. О. Вербич. — Луцьк. ВМА «Терен», 2009. — 236 с.
- Габорака М. Назви гір і полонин : словник-довідник / М. Габорака. — 2-е вид., доп., уточн. — Івано-Франківськ. Місто Н.В., 2008. — 500 с.
- Географічна енциклопедія України : в 3 т. / [відп. ред. О. М. Маринич]. — К.: «Укр. енци.» ім. М. П. Бажана, 1990. — Т. 2. — 480 с.
- Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / [відп. ред. О. С. Стрижак]. — К.: Наук. думка, 1985. — 253 с.
- Ліаді О. І. Слов’янські мовні релікти в топонімії Балкан / О. І. Ліаді. — К.; Кіровоград: Вид-во «Код», 2008. — 418 с.
- Карпенко О. П. Гідронімікон Центрального Полісся / О. П. Карпенко. — К.: Київ, 2003. — 317 с.
- Карпенко Ю. О. Українська гіпотеза / Ю. О. Карпенко // Мовознавство. — 1993. — № 5. — С. 3–8.
- Лучик В. В. Автохтонні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя / В. В. Лучик. — Кіровоград, 1996. — 235 с.
- Лучик В. В. Іншомовні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя / В. В. Лучик. — Кіровоград, 1999. — 104 с.
- Лучик В. В. Походження гідронімів, омонімічних загальним назвам в українській мові / В. В. Лучик // Україна-Польща: наукові студії сусідів-партнерів. — Випуск 3. — 3 нагоди Року Польщі в Україні. — Кіровоград-Кошалін, 2004. — С. 191–200.
- Наливайко С. Тисяча найновіших тлумачень давніх українських назв, імен, прізвищ (на індоіранському матеріалі) : довідник / С. Наливайко. — К., 2008. — 360 с.
- Никонов В. А. Краткий топонимический словарь / В. А. Никонов. — М.: Мысль, 1966. — 509 с.
- Ономастика України першого тисячоліття нашої ери / [відп. ред. І. М. Железняк]. — К.: Наук. думка, 1992. — 274 с.
- Отин Е. С. Труды по языкознанию / Е. С. Отин. — Донецк: Юго-Восток, 2005. — 480 с.
- Отин Е. С. [рец. на:] Янко М. Т. Топонімічний словник-довідник Української РСР. — К., 1973. — 180 с. // Мовознавство. — 1974. — № 6. — С. 86–89.
- Пура Я. О. Назви населених пунктів Ровенщини в їх зв’язку на суміжних локаліях / Я. О. Пура. — Львів, 1986. — Ч. I. — 118 с.
- Стрижак О. С. Назви річок Запоріжжя і Херсонщини / О. С. Стрижак. — К.: Наук. думка, 1967. — 127 с.
- Українська мова : енциклопедія / [редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови) та ін]. — 3-е вид. — К.: «Укр. енци.» ім. М. П. Бажана, 2007. — 856 с.
- Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер; [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачёв]. — 2-е изд. стереотип. — М.: Прогресс, 1987. — Т. 3. — 832 с.
- Чучка П. Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник / П. Чучка. — Львів: Світ, 2005. — 702 с.
- Шульгач В. П. Ойконімія Волині : етимологічний словник-довідник / В. П. Шульгач. — К.: Київ, 2001. — 189 с.
- Янко М. Т. Топонімічний словник України : словник-довідник / М. Т. Янко. — К.: Знання, 1998. — 430 с.

24. Babik Z. Naistarsza warstwa nozewnicza na ziemiach Polskich w granicach wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny / Z. Babik. — Kraków: Universitas, 2001. — 762 s.
25. Nazwy miejscowe Polski : Historia. Pochodzenie. Zmiany / [pod red. K. Rymuta]. — Kraków: PAN, 2005. — Т. 6. — 571 s.
- Умовні скорочення**
- Аркушин — Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель : у 2 т. / [упоряд. Г. Л. Аркушина]. — Луцьк: Вежа, 2007. — Т. 1 : А — К. — 536 с.; Т. 2: Л — Я. — 536 с.
- АТП — Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 січня 1972 року / [упоряд. Д. О. Шелягін]. — К.: Вид-во політ. л-ри України, 1973. — 815 с.
- ВТССУМ — Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і ред. В. Т. Бусел]. — К.; Ірпінь: Перун, 2001. — 1426 с.
- Габорак — Габорак М. М. Назви гір і полонин Івано-Франківщини : словник-довідник / М. М. Габорак. — 2-е вид. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. — 500 с.
- ГЕУ — Географічна енциклопедія України : в 3 т. / [відп. ред. О. М. Маринич]. — К.: «Укр. енци.» ім. М. П. Бажана, 1989–1993. — Т. 1–3.
- Даль — Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. И. Даль. — М.: Русск. язык, 1981. — Т. 1: А — З. — 699 с.; 1982. — Т. 3. — 555 с.
- ЕСЛГНПР — Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / [відп. ред. О. С. Стрижак]. — К.: Наук. думка, 1985. — 253 с.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови : в 7 т. / [гол. ред. О. С. Мельничук]. — К.: Наук. думка, 1982–2003. — Т. 1–4.
- Исленьев — Генеральная карта Новороссийской губернии, разделенной на уезды / [Соч. И. Исленьев]. — 1779 г. — ЦНБ НАН України, зал картографії.
- КЗМУТУС — Карта заднепровским местам от устья реки Тясьмины до устья реки Синюхи. — Рукоп. 1745. ВІА, ВУА, ф. 846, оп. 16, од. зб. 21505.
- Мурзаев — Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов / Э. М. Мурзаев. — М.: Мысль, 1984. — 653 с.
- Никонов — Никонов В. А. Краткий топонимический словарь / В. А. Никонов. — М.: Мысль, 1996. — 506 с.
- Пура — Пура Я. О. Назви населених пунктів Ровенщини в їх зв'язку на суміжних локаліях / Я. О. Пура. — Ч. 1. — Львів, 1986. — 118 с.
- Радлов — Радлов В. В. Опыт словаря тюркских наречий : в 4 т. / В. В. Радлов. — СПб: ИАН, 1893—1911. — Т. 1–4.
- СГУ — Словник гідронімів України. — К.: Наук. думка, 1979. — 780 с.
- Севортян — Севортян Э. В. Этимологический словарь тюркских языков. Общeturкские и межтуркские основы на букву «Б» / Э. В. Севортян. — М.: Наука, 1978. — 350 с.
- СЗПГ 1 — Аркушин Г. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Аркушин. — Луцьк: Вежа, 2000. — Т. 1. — 353 с.
- Фасмер 3 — Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер ; [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачёв]. — 2-е изд., стереотип. — М.: Прогресс, 1987. — Т. 3. — 832 с.
- Черепанова — Черепанова Е. А. Микротопонимия Черниговско-Сумского Полесья / Е. А. Черепанова. — Сумы, 1984. — 454 с.
- Черепанова 1984 — Черепанова Е. А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья / Е. А. Черепанова. — Сумы, 1984. — 275 с.
- Черных 1 — Черных П. Я. Историко-этимологический словарь русского языка : в 2 т. / П. Я. Черных. — М.: Русск. язык, 1994. — Т. 1. — 622 с.
- ЭСБМ — Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / [ред. В. У. Мартынаў]. — Мінск: Беларуская навука, 1985.–Т. 3. — 488 с.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / [под ред. О. Н. Трубачева]. — М.: Наука, 1979. — Вып. 6. — 222 с.
- NMP — Nazwy miejscowe Polski: Historia. Pochodzenie. Zmiany / [pod red. K. Rymuta]. — Kraków: PAN, 2001. — Т. 4. — 549 s.; 2005. — Т. 6. — 571 s.

Vasyl Luchyk

FOLK AND SCIENTIFIC ETYMOLOGY OF UKRAINIAN TOPONYMS

On the example of nearly twenty Ukrainian toponyms, that have homonyms or paronyms in appellative or proprial lexis, is showed that their scientific etymology has nothing in common with the naive associative explanation of the place names' origin, which is called folk etymology.

Keywords: etymology, folk etymology, toponym, hydronym, proper names, appellative.

Матеріал надійшов 08.11.2012.